

Uwarunkowania regulacyjnej aktywacji standardów poza-Ja

Joanna Rajchert*

Wydział Psychologii, Uniwersytet Warszawski, Warszawa

Marta Kamińska-Feldman

Wydział Psychologii, Uniwersytet Warszawski, Warszawa

CONDITIONS OF REGULATIVE ACTIVATION OF THE OTHER'S STANDARDS

The aim of the experiment was to verify the hypothesis about controlling function of evaluative standards (regarding self or others) with participants of various levels of self distinctiveness in group rejection and acceptance conditions. We predicted that moderately self-distinctive participants will achieve higher indices of concentration on standards of others when rejected than when accepted or in neutral condition. High self-distinctive participants will obtain higher indices of concentration on standards of others when accepted than when rejected or in neutral conditions. These predictions were acknowledged in presented study. People with various self-distinctiveness depending on their way of interpretation of social situation, activated more frequently one of the two systems – the system of other's standards based on reflective processes or system of self standards that is more primary and affective based.

WPROWADZENIE

Procesy wartościowania od wielu lat interesują zarówno filozofów jak i psychologów. Są one wyrazem ustosunkowania się do różnych zjawisk przez człowieka, ale i inne organizmy żywe (Reykowski, 1985, 1990, 1992). Ocena (pozytywna lub negatywna) bodźca, obiektu czy stanu rzeczy może przebiegać w obrębie dwóch różnych funkcjonalnie i strukturalnie systemów regulacji (Gołąb, 1978; Jarymowicz, 1999 a i b, 2001, 2003; Kolańczyk, 1999; Kobylińska, 2003; Karwowska, 2001; Reykowski, 1985; Epstein, 1990; Strack i Deutsch, 2004). Pierwszy z nich nazwano afektywno-automatycznym, a drugi refleksyjnym (Jarymowicz, 2001). System afektywno-automatyczny jest wcześniejszy filogenetycznie i ontogenetycznie, a jego funkcją jest zapewnienie

przetrwania organizmowi i ochrona przed zagrożeniem. Wartościowanie przebiegające w tym systemie oparte jest o pierwotne reakcje afektywne i nie angażuje procesów świadomej uwagi (Rutkowska i Szuster, 2003). Procesy wartościowania związane z drugim z wymienionych systemów są charakterystyczne wyłącznie dla człowieka. Celem tego systemu jest wykraczanie poza automatyczne mechanizmy reagowania i doskonalenie narzędzi adaptacji. Podstawę wartościowania stanowią tu świadomość i zdolności językowe umożliwiające operowanie pojęciami (Karwowska, 2005). W związku z tym ocenianie oparte o ten system jest późniejsze rozwojowo i zabiera więcej czasu. Oba systemy pozostawać mogą ze sobą w interakcji lub być od siebie niezależne (Jarymowicz, 2001, 2003; Bargh, 1999 a i b; Chen i Bargh, 1999; Murphy i Zajonc, 1994; Cacioppo i Gardner, 2001; Cacioppo, Larsen, Smith i Bernstein, 2004 a; Cacioppo i in., 2004 b; Damasio, 1999, 2003, 2004; LeDoux, 1999 a, b, c, 2000).

Przedmiotem prezentowanych badań uczyniono jedną z właściwości systemu refleksyjnego – system standardów ewaluatywnych. Określenie ewa-

---

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Joanna Rajchert lub Marta Kamińska-Feldman, Wydział Psychologii, Uniwersytet Warszawski, ul. Stawki 5/7, 00-183 Warszawa.
e-mail: jrajchert@psych.uw.edu.pl
feldman@psych.uw.edu.pl

luatywny odnieść można do oceny pozytywnej bądź negatywnej zaś standard do oceny dyskryptywnej, np. mniejszy, większy (Reykowski, 1985). Standardy te mają wyartykułowaną postać i mogą zostać zaktywizowane w odpowiedzi na pojawiające się w polu percepcyjnym podmiotu obiekty stanowiące przedmiot oceny. Aby jednak ten rodzaj ocen dominował nad informacjami płynącymi z systemu automatycznego podmiot musi uznać owe oceny za ważne i wypełnić indywidualną treścią. Nie bez znaczenia jest także rozwój poznawczy i emocjonalny podmiotu oraz motywacja do poznawania siebie i otaczającego świata (Jarymowicz, 1994). Od tych czynników zależy złożoność systemu standardów wartościowania, nie tylko liczebna, ale i treściowa (Karwowska, 2005). Kryterium klasyfikującym standardy ewaluatywne pod względem ich treści jest rodzaj obiektów, do których się odnoszą. Z tego punktu widzenia wyróżnić można system standardów osobistych i pozaosobistych (Karyłowski, 1982; Reykowski, 1986; Gołąb i Reykowski, 1985; Szuster, 2005). System standardów osobistych odzwierciedla wiedzę podmiotu o własnej osobie i jej relacjach z innymi ludźmi. Wiedza ta ma charakter bardziej pierwotny i podstawowy niż wiedza o obiektach społecznych różnych od Ja. Związane jest to z większą dostępnością doświadczeń dotyczącej własnej osoby. W drugiej kolejności dochodzi do ukształtowania się systemu standardów pozaosobistych. Tworzony jest on w oparciu o intencjonalnie gromadzoną przez podmiot wiedzę o innych niż własna osoba obiektach społecznych.

WARUNKI UKSZTAŁTOWANIA SIĘ SYSTEMU STANDARDÓW POZAOSOBISTYCH

Warunkiem ukształtowania systemu standardów pozaosobistych jest rozwój poznawczy, a w szczególności zdolność do coraz lepszego różnicowania między własną osobą a innymi obiektami świata społecznego oraz doskonała z wiekiem umiejętność decentracji (Piaget, 1966; Hoffman, 1990; Jarymowicz, 1992, 1994). Jednostka przechodzi od bardziej synkretycznego spostrzegania siebie do bardziej dojrzałych form różnicowania między tym, co unikalne dla własnej osoby a tym, co specyficzne dla innych. Tylko wtedy podmiot będzie świadomie kierował i koncentrował uwagę na innych, kiedy spostrzegać ich będzie jako autonomiczne jednostki. Dzięki rozwojowi umysłowej reprezentacji Ja wyodrębnionej spośród innych pojęć w systemie poznawczym jednostki (Jarymowicz, 1999; Obuchowski, 2000) możliwe jest pojawienie się standardów

osobistych, standardów samokontroli (Kobylińska, 2003) i w końcu standardów pozaosobistych. Procesy te warunkują pojawienie się reprezentacji poznawczych innych ludzi, łączących ich relacji, a także innych obiektów i zjawisk występujących w świecie społecznym. Wraz z procesem formowania się tożsamości osobistej jednostki wzrasta więc liczba i złożoność kryteriów stanowiących podstawy wartościowania (Jarymowicz, 1994). Badania pokazują, że im lepiej uformowany został schemat Ja, tym są liczniejsze i bardziej zróżnicowane pozaosobiste standardy wartościowania innych ludzi (Krzemionka, 1993) oraz indywidualne standardy wartościowania (Karwowska, 2004; Karwowska i Jarymowicz, 2004). Osoby o silniej wyodrębnionym schemacie Ja efektywniej kontrolowały też swoje reakcje emocjonalne (Wolak, 1993; Rajchert, 2007). Przytoczone dane wskazują na znaczenie różnic indywidualnych w zakresie stopnia uformowania Ja dla złożoności ewaluatywnych kryteriów wartościowania i samokontroli.

AKTYWIZACJA SYSTEMU STANDARDÓW POZAOSOBISTYCH W ODPOWIEDZI NA ODRZUCENIE I AKCEPTACJĘ U OSÓB O RÓŻNYM STOPNIU ODRĘBNOŚCI SCHEMATU JA

Odrzucenie społeczne jest czynnikiem mającym ogromny wpływ na funkcjonowanie emocjonalne, poznawcze i społeczne jednostki. Badani, których przekonano o tym, że nie uda im się stworzyć szczęśliwego związku, lub poinformowano, że nieznaną osobą nie ma ochoty z nimi współpracować, czy tylko skłoniono do wyobrażenia sobie, że są negatywnie oceniani reagowali znacznymi zmianami w zachowaniu (agresja werbalna i fizyczna), poczuciu wartości, a nawet zdolnościach intelektualnych, percepcji czasu, poczuciu sensu życia, przetwarzaniu informacji na temat innych osób (Leary, Tambor, Terdal i Downs, 1995; Leary, Haupt, Strausser i Chokel, 1998; Baumeister, Twenge i Nuss, 2002; Twenge, Catanese i Baumeister, 2002, 2003; Baumeister, DeWall, Ciarocco i Twenge, 2005). Badani doznawali także smutku, lęku, urazy, złości czy niemal fizycznego bólu (Leary, Haupt, Strausser i Chokel, 1998; Burgeois i Leary, 2001; Buckley, Winkel i Leary, 2004; McDonald i Leary, 2005; Leary, 2005). Tak silne i różnorodne reakcje na odrzucenie są skutkiem niemożności zaspokojenia potrzeby przynależności do grupy. Ludzie dążą do bycia w grupie, ponieważ daje ona możliwość utrzymania zdrowia psychicznego i fizycznego, zapewnia

bezpieczeństwo i pozytywne wzmocnienia (Leary, Tambor, Terdal i Downs, 1995; Leary, 2005; Baumeister i Leary, 1995; Buss 1990).

W związku z tym sensowne wydaje się przypuszczenie, że odrzucenie a także akceptacja ze strony grupy aktywizować będą raczej system automatyczno-afektywny niż refleksyjny. Z drugiej strony wiadomo, że stopień ukształtowania systemu standardów pozaosobistych ma szczególne znaczenie modyfikujące i potencjalnie ograniczające wpływ afektu na procesy oceniania (Kobuszevska, 1989; Rafalska, 2000; Rutkowska i Szuster, 2003; Szuster, 2005). Stąd wnioskować można, że u tych osób, u których mamy do czynienia z bardziej zróżnicowanymi standardami ewaluacyjnymi do głosu dochodzić będzie także przetwarzanie oparte o system refleksyjny, a w szczególności o standardy pozaosobiste. Będą to osoby o tak wyodrębnionym pojęciu Ja, by możliwa stała się decentracja i koncentracja oraz utrzymanie uwagi na obiektach innych niż Ja. Przypuszczamy jednak, że osoby z wystarczająco dobrze ukształtowanym Ja, by korzystać w procesach ewaluacji ze standardów pozaosobistych, będą się do nich odwoływać w różnych warunkach w zależności od postrzeganego podobieństwa między sobą a grupą. Proces wyodrębniania się pojęcia Ja rozumiemy za Marią Jarymowicz (1994 a,b) jako coraz bardziej precyzyjne różnicowanie początkowo pomiędzy własną osobą i Innymi ludźmi, a następnie pomiędzy Ja a własną grupą określaną mianem My. Dowodów na istnienie do pewnego stopnia oddzielnych reprezentacji Ja i Innych dostarczają badania z obszaru neuroanatomii oraz psychologii (Decety i Sommerville, 2003; Reykowski, 1975; Karniol 2003 a). Podstawą naszych przewidywań było założenie, że osoby o różnym stopniu odrębności pojęcia Ja różnią się postrzeganiem i reakcjami na odrzucenie (Feldman i Downey, 1994; Downey i Feldman, 1996) i akceptację. Andersen i Chen (2002) twierdzą, że odrzucenie przez grupę można postrzegać na dwa sposoby: jako zagrożenie dla Ja lub jako zagrożenie dla relacji z tą grupą. Osoby zdolne dostrzec zarówno podobieństwa jak i różnice pomiędzy własną osobą a grupą, w sytuacji odrzucenia przez tę grupę będą zmotywowane do odzyskania pozytywnej lub bliskiej relacji. Informację o wykluczeniu interpretować będą jako zagrażającą ich relacji z grupą. Inaczej rozumieć będą odrzucenie osoby, które postrzegają siebie jako znacząco różne od grupy. Informację taką odbierać będą jako zagrożenie dla Ja, ponieważ relacja z grupą pozostaje zazwyczaj poza centrum ich zainteresowania. Tak jak informacja o odrzuceniu stanowi zagroże-

nie, tak akceptacja informuje o bezpieczeństwie relacji lub Ja. Sądzymy, że od sposobu interpretacji bodźców społecznych zależą uruchamiane mechanizmy regulacyjne. W tym przypadku regulacyjną funkcję przypisujemy aktywizacji systemu standardów pozaosobistych, jednak tylko u tych osób, u których został on ukształtowany.

Przewidujemy, że postrzeganie odrzucenia jako zagrożenia dla relacji motywować będzie do koncentracji uwagi na stanie obiektów innych niż Ja, a co za tym idzie aktywizację systemu standardów pozaosobistych. Zabieg ten ma na celu zebranie informacji na temat Innych, które pozwolą skorygować swoje reakcje na tyle, by uzyskać akceptację grupy. Badania dotyczące aktywizacji standardów ewaluacyjnych wskazują na to, że aktywizacja systemu standardów pozaosobistych następuje, kiedy skoncentrujemy uwagę badanych na Innych, zaś system standardów osobistych uruchamia koncentracja na Ja (Karwowska, 2001). Interpretacja odrzucenia w kategoriach zagrożenia dla Ja koncentruje uwagę na pojęciu Ja, a co za tym idzie aktywizuje system standardów osobistych. Uzyskanie akceptacji wiąże się z bezpieczeństwem relacji, co skutkuje obniżeniem motywacji do angażowania systemu standardów pozaosobistych i większą rolą regulacyjną standardów osobistych u osób o średnim stopniu wyodrębnienia Ja. Osoby o silnie wyodrębnionym pojęciu Ja akceptację interpretują w kategoriach bezpieczeństwa Ja, co z kolei umożliwia im koncentrację na Innym. Motywacją do aktywizacji systemu standardów pozaosobistych może dla nich być chęć nawiązania relacji w sytuacji temu sprzyjającej, jaką jest akceptacja lub/i skorygowania swoich przekonań na temat grupy, ponieważ potrzeba przynależności, jak przekonywali m.in. Baumeister i Leary (1995), jest uniwersalna i pierwotna.

BADANIE

METODA

Osoby badane. W badaniu wzięło udział 172 osoby, w tym 91 chłopców i 82 dziewcząt w wieku 15-16 lat, uczniów III klas jednego z warszawskich gimnazjów.

Schemat i procedura badania. Badanie przeprowadzono w schemacie 3 (warunki eksperymentalne: odrzucenie, neutralne, akceptacja) $\times$ 3 (wyodrębnienie Ja: niskie, średnie, wysokie). Jako zmienna zależna pomiarowi podlegała koncentracja

cja na standardach pozaosobistych i osobistych. Badanie miało charakter grupowy i przebiegało w 2 etapach. W pierwszym z nich uczestnicy oceniali swoją chęć współpracy z każdą z osób w klasie oraz przewidywali jak bardzo klasa chce współpracować z nimi. Następnie wypełniali Kwestionariusz Spostrzegania Społecznego, której celem był pomiar wyodrębnienia Ja. Kilka dni później, część badanych otrzymywała informację o chęci bądź niechęci współpracy klasy z nimi (warunek akceptacji *vs.* odrzucenia) a część rozwiązywała test „koncentracji uwagi” (warunek neutralny). Wszyscy uczestnicy wypełniali na koniec technikę „Co bym zrobił/a?”, służącą do pomiaru koncentracji na standardach osobistych i pozaosobistych.

ODRĘBNOŚĆ SCHEMATU JA: OPERACJONALIZACJA ZMIENNEJ NIEZALEŻNEJ

Termin odrębność schematowa Ja (OSJ) dotyczy jednego z przejawów formowania się tożsamości osobistej podmiotu i odnosi się do zróżnicowania prototypowych kategorii nawykowo wykorzystywanych do charakteryzowania samego siebie i innych ludzi (Jarymowicz, 1994; Kwiatkowska, 1999). Operacyjnie została zdefiniowana jako liczba prototypowych wymiarów Ja, czyli wymiarów używanych przez podmiot do charakteryzowania własnej osoby (schemat Ja) i zarazem nie wskazywanych w stosunku do własnej grupy (schemat My) i Innych (schemat Innych). Narzędziem służącym do pomiaru odrębności schematowej Ja jest Kwestionariusz Spostrzegania Społecznego Marii Jarymowicz (1994). Technika ta składa się oryginalnie z 3 podobnych części, w których uwaga badanych koncentrowana jest kolejno na kategorii: Inni ludzie, My i Ja. W każdej części należy określić wymiary, które badany uważa za schematowe dla danej kategorii. Badani mają za zadanie wybrać 10 spośród 70 rzeczowników (identycznych dla każdej części kwestionariusza) odnoszących się do różnych pozytywnych atrybutów (np. elegancja, poczucie humoru). Miarą odrębności schematowej Ja jest liczba wymiarów wskazanych w stosunku do Ja, ale nie wybranych w stosunku do innych kategorii (My i Innych). W prezentowanych badaniach pominięto kategorię Inni ludzie, ponieważ pozwala na najmniej precyzyjne różnicowanie. Z tego powodu można było uzyskać jeden wskaźnik odrębności schematowej Ja-My, który mógł przyjmować wartości od 0 do 10.

Empirycznie otrzymany rozkład odrębności schematowej podzielono na trzy poziomy: niski, średni

i wysoki. Osoby o niskim poziomie zmiennej stanowiły 31% próby (wartość wskaźnika od 0 do 4), badani o umiarkowanym stopniu odrębności stanowili 33% (wartość wskaźnika od 5 do 6), a o wysokim – 36% próby (wskaźnik w przedziale 7–10).

MANIPULACJA ODRZUCENIEM I AKCEPTACJĄ GRUPY

Manipulacja odrzuceniem i akceptacją grupy przebiegała w II etapach i polegała na przekonaniu uczestników, że badanie ma na celu sprawdzenie stopnia, w jakim każdy z uczniów jest akceptowany przez resztę klasy. Miarą stopnia akceptacji był średni poziom chęci współpracy całej klasy z danym uczniem. W rzeczywistości badani otrzymywali losowo (bez związku z rzeczywistym poziomem akceptacji klasy) informację, że klasa chce (warunek akceptacji) lub nie chce (warunek odrzucenia) z nimi współpracować. Uczestnicy wypełniali najpierw (I etap badania) technikę „Moja klasa”, która miała sugerować, że oceny otrzymywane następnie w ramach informacji zwrotnej pochodzą od klasy i są prawdziwe. Polegała ona na określeniu w skali od 1 („zdecydowanie nie chcę współpracować z tą osobą”) do 4 („zdecydowanie chcę współpracować z tą osobą”) swojej chęci współpracy z każdą z osób w klasie. Przy opisach uczniowie posługiwali się numerami z dziennika, każdemu (oprócz własnego) przypisując wartość od 1 do 4. Badani przewidywali także swój wynik, czyli to, jak bardzo klasa chce z nimi współpracować opisując go na takiej samej skali. Służyło to pomiarowi oczekiwań wobec grupy. Uczestnicy informowani byli, że badanie będzie miało 3 etapy. W trakcie I etapu dokonany zostanie pomiar chęci współpracy, a w trakcie 2 i 3 etapu podane im zostaną wyniki. Ponieważ liczenie średnich wyników dla każdego z nich zajmie dużo czasu, tylko wylosowana część osób otrzyma wyniki w etapie II, reszta badanych w tym czasie wypełni inny kwestionariusz. W trakcie etapu III wyniki otrzymają pozostałe osoby. Podczas drugiego spotkania 57 osób otrzymało informację w kopercie o uzyskanej średniej (od 3.5 do 4.0) z opisem wyniku: „klasa chce z tobą współpracować” (warunek akceptacji), a 55 osób z informacją: „klasa nie chce z tobą współpracować” (średnia od 1.0 do 1.9; warunek odrzucenia). Pozostałe osoby poproszono o wypełnienie „testu uwagi”, w którym w ciągu liter p, d, b, g zaznaczać miały tylko literę d. Etap III, zgodnie z procedurą nie odbył się, a uczestnicy zostali poinformowani o procedurze manipulacji i celu badania. Osoba prowadząca badanie opowie-

działa uczniom, że wyniki jakie otrzymali nie były efektem obliczeń i nie reprezentują prawdziwego stosunku klasy do nich. Następnie eksperymentatorka odpowiedziała na pytania młodzieży.

KONCENTRACJA NA STANDARDACH POZAOsobISTYCH: OPERACJONALIZACJA ZMIENNEJ ZALEŻNEJ

Pomiaru dokonywano wykorzystując zadania aktywizujące reakcje prospołeczne. Zastosowano technikę „Co bym zrobił/a?” opracowaną przez Joannę Rajchert. Technika ta przeznaczona jest dla młodzieży gimnazjalnej, a jej konstrukcję oparto o podobne narzędzia autorstwa Karyłowskiego (1982) i Szuster (1988, 2002, 2005) przeznaczone dla dorosłych. Składa się ona z 5 historyjek opisujących typowe dla gimnazjalistów problemy: bycie nowym w szkole, plotki, brak sprawności fizycznej, przeżywanie silnie negatywnych emocji, brak pieniędzy. Badany ma za zadanie wyobrazić sobie, że stoi przed dylematem: pomóc osobie będącej w potrzebie czy nie pomóc. Za każdą z opcji przemawiają pewne argumenty ułożone w dwie kolumny. Pod tekstem każdej historyjki po lewej stronie znajduje się kolumna zatytułowana „Pomogę (tu imię bohatera historyjki, np. Marcinowi)”, a po prawej kolumna zatytułowana „Nie pomogę (np. Marcinowi)”. W każdej z dwóch kolumn znajdują się po 4 uzasadnienia. W kolumnie za udzieleniem pomocy są wśród nich 2 odnoszące się do standardów osobistych, np. „nie wypada jeść samemu i się nie podzielić” i 2 dotyczące standardów pozaosobistych, np. „Marcin na pewno też jest głodny”. Badany najpierw wybiera jedną z 2 kolumn, a następnie dowolną liczbę argumentów w tej kolumnie, „które przyszyłyby mu do głowy, gdyby był w takiej sytuacji”. Jeśli badany wybierze w danej historyjce kolumnę przeciw udzieleniu pomocy, wówczas nie bierze się jej pod uwagę w obliczaniu wskaźnika. W sumie wśród argumentów za udzieleniem pomocy znajduje się 10 odnoszących się do standardów osobistych i 10 odnoszących się do standardów pozaosobistych. Wskaźnikiem stopnia koncentracji na standardach pozaosobistych (Wspo) była proporcja liczby zakreślonych argumentów pozaosobistych (spo) w stosunku do osobistych (so) wyrażona wzorem: $Wspo = [(spo+1)/(so+1)] \times 10$.

HIPOTEZA BADAWCZA (OPERACYJNA)

Osoby o umiarkowanej OSJ będą uzyskiwać wyższe wskaźniki koncentracji na standardach poza-

osobistych w warunkach odrzucenia niż w warunkach neutralnych i akceptacji. Badani o wysokim stopniu OSJ będą charakteryzować się większymi wskaźnikami koncentracji na standardach pozaosobistych w warunkach akceptacji niż w warunkach neutralnych i odrzucenia.

WYNIKI

Uzyskane zależności ilustruje Rysunek 1.

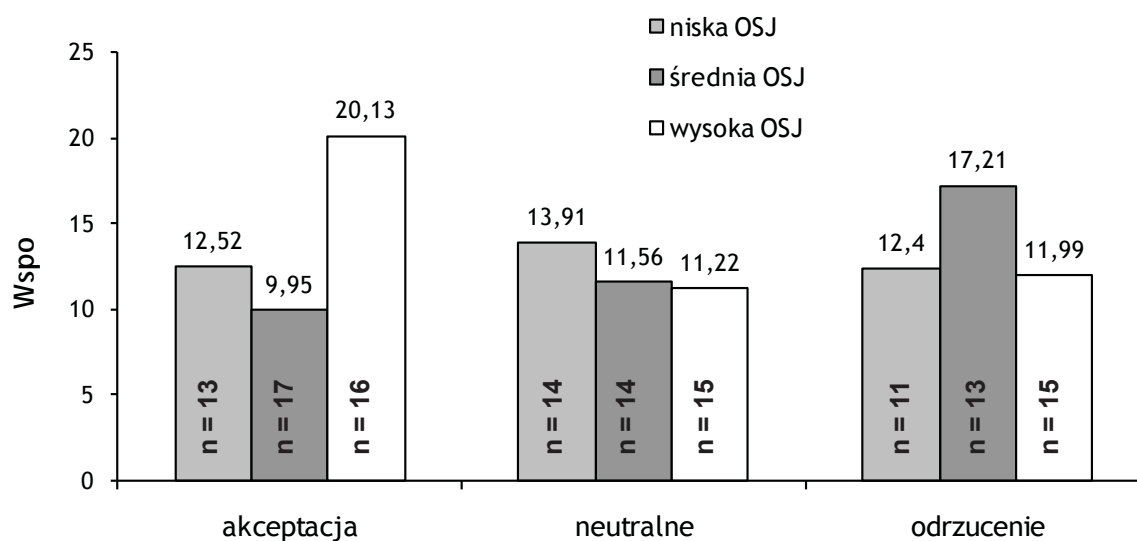
Analiza wariancji ujawniła efekt interakcji dla warunków manipulacji i OSJ $F_{(4,119)} = 3.536$; $p = .009$. Analizy *post hoc* wykazały istotne różnice w wielkości wskaźnika koncentracji na standardach pozaosobistych między osobami o wysokim stopniu OSJ w warunkach akceptacji i neutralnych (NIR; $p = .030$) oraz akceptacji i odrzucenia (NIR; $p = .046$). Zaobserwowano także różnice między osobami o średniej OSJ, które zostały odrzucone i grupą zaakceptowaną (NIR; $p = .042$). Na poziomie tendencji istotne okazały się różnice we wskaźniku koncentracji na standardach pozaosobistych pomiędzy sytuacjami, w których osoby o umiarkowanym OSJ wypełniały „test uwagi” i kiedy były odrzucane (NIR; $p = .054$). Nie stwierdzono różnic w wielkości wskaźnika u osób o niskim nasileniu OSJ w zależności od warunków manipulacji.

Ustalono, że istotne różnice we wskaźniku koncentracji na standardach pozaosobistych wystąpiły też w warunkach akceptacji między osobami o średniej i wysokiej OSJ (NIR; $p = .012$) oraz na poziomie trendu między osobami słabo i silnie wyodrębnionymi (NIR; $p = .074$). W warunkach odrzucenia różnice istotne na poziomie trendu zaobserwowano dla grupy o umiarkowanej i wysokiej OSJ (NIR; $p = .068$). W warunkach neutralnych wskaźniki uzyskiwane przez osoby o różnym poziomie OSJ nie różniły się. Analiza uwzględniająca zmienną kontrolowaną płeć także nie ujawniła istotnych różnic.

Analiza metodą korelacji r Pearsona pozwoliła stwierdzić występowanie słabej korelacji ujemnej, $r_{(137)} = -.153$ ($p = .081$) pomiędzy nasileniem OSJ i oczekiwaniem akceptacji ze strony klasy.

DYSKUSJA

Zaprezentowane wyniki badania potwierdziły hipotezę. U osób różniących się stopniem odrębności schematowej Ja, w zależności od ich sposobu interpretacji sytuacji społecznej, dochodzi do aktywizacji opartego o refleksyjne przetwarzanie systemu standardów pozaosobistych lub bardziej pierwotnego, będącego pod większym wpływem afektu sys-

Ryc. 1. Średnie wartości wskaźnika Wspo osób o różnym stopniu OSJ w warunkach akceptacji, neutralnych i odrzucenia przez grupę

temu standardów osobistych. Osoby postrzegające innych członków grupy zarówno jako podobnych jak i różnych od własnej osoby aktywizowały system standardów pozaosobistych w sytuacji, kiedy ich relacja z grupą została zagrożona poprzez sprzeczną z ich oczekiwaniami informację o odrzuceniu. Analiza korelacji wykazała bowiem, że im wyższe wskaźniki odrębności Ja uzyskiwali uczniowie, tym bardziej oczekiwali odrzucenia ze strony klasy. Aktywizacja treści dotyczących innych osób i ich stanów w ramach systemu refleksyjnego pomagała osobom wyodrębnionym umiarkowanie w regulacji afektu poprzez proces intelektualnego przetwarzania otrzymanych informacji negatywnych. Badani koncentrowali się na reprezentacji Innych obecnej w ich systemie poznawczym w poszukiwaniu przyczyny odrzucenia. Starali się zrozumieć odczucia innych na swój temat, by skorygować swoje zachowanie i zapewnić bezpieczeństwo relacji łączącej ich z grupą.

Odmienne reagowali badani postrzegający siebie jako zdecydowanie różnych od grupy, którą określili jako My. W ich odbiorze relacji z innymi ludźmi jest pewna sprzeczność – z jednej strony włączają swoją osobę do pewnej grupy, z drugiej jednak zauważają niemal wyłącznie różnice pomiędzy Ja a tą kategorią. Sugeruje to, że ich relacja z innymi może nie być jasna, co rodzić może konflikty i skutkować oczekiwaniem odrzucenia przez grupę. Sądzymy, że podobne procesy mają szczegól-

ne znaczenie w okresie dorastania, kiedy to dochodzi do kształtowania się własnej tożsamości osobistej (Erickson, 1997). Młody człowiek potwierdza percepcję samego siebie przede wszystkim w kontaktach interpersonalnych, przez co znaczenia nabiera grupa rówieśnicza. Afekt jest zmienny i intensywniejszy niż u dorosłych. Nasilają się takie zjawiska jak konformizm, poczucie bycia obserwowanym, własnej niepowtarzalności i wyjątkowości (Kielar-Turska, 2000) oraz egocentryzmu młodzieńczego (Elkind, 1967; Elkind i Bowen, 1979). W tym świetle postrzeganie siebie jako znacząco różnych od grupy może skutkować oczekiwaniem odrzucenia i niechęcią, by w takiej sytuacji angażować swoją uwagę w obiekt inny niż Ja. Podanie im jednak informacji sprzecznej z ich oczekiwaniami (akceptacja grupy) uwalniało ich uwagę od koncentracji na sobie i motywowało do poszukiwania dalszych informacji na ten temat w reprezentacji Innego. Skutkowało to wzmocnioną koncentracją na standardach poza-Ja w porównaniu z warunkami neutralnymi i odrzucenia. Podanie informacji o akceptacji osobom o umiarkowanej odrębności schematu Ja z My interpretowane było jako wiadomość zgodna z oczekiwaniami, że relacja z grupą pozostaje bezpieczna. Nie dochodziło w tej sytuacji do pobudzenia systemu standardów pozaosobistych w takim stopniu jak po otrzymaniu informacji o odrzuceniu.

Tak jak przewidywano, osoby o słabo ukształtowanym pojęciu Ja nie reagowały na zmianę sytuacji społecznej aktywizacją systemu standardów pozaosobistych. Sądzymy, że niewielki stopień wyodrębnienia schematu Ja z My uniemożliwił im zbudowanie takiego systemu lub stosowały one inne mechanizmy regulacyjne niż badani o wyższej OSJ.

Warunki neutralne nie różnicowały badanych o różnym poziomie odrębności schematu Ja pod względem wskaźnika koncentracji na standardach pozaosobistych. Wydaje się to sprzeczne z wynikami badań podsumowanych w pracy Anny Szuster (2005), które wskazywały na to, że osoby o umiarkowanym i wysokim poziomie wyodrębnienia Ja charakteryzują się przewagą aktywacji systemu standardów pozaosobistych (traktowanej jako względnie stała, indywidualna tendencja) w stosunku do osób o niskiej odrębności. Warunki cytowanych badań różniły się jednak od zastosowanych w naszym badaniu. Wskaźnikiem odrębności schematu Ja była tam różnica między pojęciem Ja a pojęciem Innego, badana grupa składała się z osób dorosłych, stosowano inne narzędzie pomiaru standardów i nie poprzedzano pomiaru wypełnieniem monotonnego zadania.

Rezultaty badań wskazują na to, że już w okresie dorastania refleksyjny system wartościowania pełni istotną rolę w samoregulacji. Wymaga to jednak ukształtowania się tożsamości osobistej na takim poziomie, by możliwe było zaangażowanie uwagi w poznanie nie tylko siebie, ale i otaczającego świata. Mechanizm regulacji opiera się wówczas o procesy intelektualnego wartościowania umożliwiające decentrację i poszukiwanie informacji o innych ludziach, co otwiera ścieżkę zmiany i efektywniejszej adaptacji w nowej sytuacji społecznej.

LITERATURA

- Andersen, S.M., Chen, S. (2002). The relational self: An interpersonal social-cognitive theory. *Psychological Review*, 109, 4, 619–645.
- Bargh J.A. (1999a). Automatyzmy dnia powszedniego. *Czasopismo Psychologiczne*, 5, 209–256.
- Bargh J.A. (1999b). The cognitive monster: the case against the controllability of automatic stereotype effects. W: S. Chaiken, Y. Trope (red.), *Dual processes theories in social psychology* (s. 339–360). New York: Guilford.
- Baumeister, R.F., Leary, M.R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a Fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497–529.
- Baumeister, R.F., Twenge, J.M., Nuss, C.K. (2002). Effects of social exclusion on cognitive processes: Anticipated aloneness reduces intelligent thought. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 4, 817–827.
- Baumeister, R.F., DeWall, C.N., Ciarocco, N.J. (2005). Social exclusion impairs self-regulation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, 4, 589–604.
- Bourgeois, K.S., Leary, M.R. (2001). Coping with rejection: Derogating those who choose us last. *Motivation and Emotion*, 25, 2, 101–111.
- Buckley, K.E., Winkel, R.E., Leary, M.R. (2004). Reactions to acceptance and rejection: Effects of level and sequence of relational evaluation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40, 14–28.
- Cacioppo J.T., Gardner W.L. (2001). Emocje. W: M. Jarymowicz (red.), *Pomiędzy afektem a intelektem* (s. 17–44). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Cacioppo, J.T., Berntson, G.G., Larsen, J.T., Poehlmann, M.K., Ito, T.A. (2004a). The psychophysiology of emotion. W: M. Lewis, J.M. Haviland-Jones (red.), *Handbook of emotions* (wyd. 2, s. 173–191). New York: The Guilford Press.
- Cacioppo, J.T., Larsen, J.T., Smith, N.K., Berntson G.G. (2004b). The affect system: What lurks below the surface of feelings? W: A.S.R. Manstead, N. Frijda, A. Fischer. (red.), *Feelings and emotions. The Amsterdam Symposium* (s. 223–242). Cambridge University Press.
- Chen, M., Bargh, J.A. (1999). Nieświadome potwierdzenie zachowaniem automatycznie aktywizowanych stereotypów. *Czasopismo Psychologiczne*, 4, 89–104.
- Damasio A.R. (1999). *Błąd Kartezjusza. Emocje, rozum i ludzki mózg*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Damasio, A.R. (2003). *Looking for Spinoza. Joy, sorrow, and the feeling brain*. Orlando: Harcourt, Inc.
- Damasio, A.R. (2004). Emotions and feelings: A neurobiological perspective. W: A.S.R. Manstead, N. Frijda, A. Fischer (red.), *Feelings and emotions. The Amsterdam Symposium* (s. 29–57). Cambridge: Cambridge University Press.
- Decety, J., Sommerville, J. (2003). Shared representations between self and other: a social cognitive neuroscience view. *Trends in Cognitive Sciences*, 7, 12, 527–533.
- Downey, G., Feldman, S.I. (1996). Implications of rejection sensitivity for intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 6, 1327–1343.
- Elkind, D. (1967). Egocentrism in adolescence. *Child Development*, 38, 1025–1034.
- Elkind, D., Bowen, R. (1979). Imaginary audience behavior in children and adolescents. *Developmental Psychology*, 15, 38–44.
- Epstein, S. (1990). Cognitive – experiential self – theory. W: L. Piervin (red.), *Handbook of personality* (s. 165–192). New York : Guilford Press.
- Erickson, E.H. (1997). *Dzieciństwo i społeczeństwo*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Feldman, S., Downey, G. (1994). Rejection sensitivity as a mediator of the impact of childhood exposure to family violence on adult attachment behavior. *Development and Psychopathology*, 6, 231–247.
- Gołąb, A. (1978). Geneza Procesów wartościowania. W: J. Reykowski (red.), *Teorie osobowości a zachowania prospołeczne* (s. 31–57). Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii PAN.
- Gołąb, A., Reykowski J. (1985). *Studia nad rozwojem standardów ewaluacyjnych*. Wrocław: Ossolineum.
- Hoffman, M. (1990). Empatia a aktywność prospołeczna. W: J. Reykowski, N. Eisenberg, E. Staub (red.), *Indywidualność*

- alne i społeczne wyznaczniki wartościowania (s. 77–97). Wrocław: Ossolineum.
- Jarymowicz, M. (1994a). W stronę indywidualnej podmiotowości i zbliżeń z innymi: podmiotowe podstawy społecznych identyfikacji. W: M. Jarymowicz (red.), *Poza egocentryczną perspektywę widzenia siebie i świata* (s. 107–125). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Jarymowicz, M. (1994b). Poznawcza indywidualność a społeczne identyfikacje: model zależności pomiędzy odrębnością schematów Ja-My/Inni i gotowością do identyfikowania się z innymi. W: M. Jarymowicz (red.), *Poza egocentryczną perspektywę widzenia siebie i świata* (s. 107–125). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Jarymowicz, M. (1992). Tożsamość jako efekt rozpoznawania siebie wśród swoich i obcych. W: P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska-Peyre (red.), *Tożsamość a odmienność kulturowa* (s. 213–275). Warszawa: Wydawnictwo IP PAN.
- Jarymowicz, M. (1999a). O korzyściach z badań nad utajonym przetwarzaniem informacji afektywnych. W: R. K. Ohme, M. Jarymowicz (red.), *Utajony wpływ afektu na procesy poznawcze: Wybrane metody badań. Studia Psychologiczne – numer specjalny, 37*, 129–145.
- Jarymowicz, M. (1999b). O jednym z tropów w myśleniu Janusza Reykowskiego: reakcje afektywne i sądy ewaluacyjne jako formy wartościowania. *Studia Psychologiczne, 37*, 67–76.
- Jarymowicz, M. (red.). (2001). *Pomiędzy afektem a intelektem: poszukiwania empiryczne*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Jarymowicz, M. (2003). W poszukiwaniu czynników ograniczających wpływ utajonego afektu. W: K. Ohme i M. Jarymowicz (red.), *Automatyzmy w regulacji psychicznej. Nowe perspektywy* (s. 27–40). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, SWPS.
- Karniol, R. (2003a). Egocentrism versus protocentrism: The status of self in social prediction. *Psychological Review, 110*, 3, 564–580.
- Karwowska, D. (2001b). Wpływ utajonych bodźców afektywnych na ocenianie w warunkach uprzedniej koncentracji na zadaniu poznawczym neutralnym lub zadaniu angażującym wartościowanie refleksyjne. W: M. Jarymowicz (red.), *Pomiędzy afektem a intelektem – poszukiwania empiryczne* (s. 191–199). Warszawa: Wydawnictwo IP PAN.
- Karwowska, D. (2004). *Podatność na wpływ utajonego afektu – rola czynników dyspozycyjnych*. Referat na IX Konferencji KPA „Autonomia jawna i niejawna”. Sobieszewo 23–25 wrzesień 2004.
- Karwowska, D. (2005). *Uwarunkowania podatności procesu oceniania na dyfuzyjne wpływy utajonych afektów*. Nie opublikowana praca doktorska. Warszawa: Wydział Psychologii UW.
- Karwowska, D., Jarymowicz, M. (2004). Dostrzeganie pozytywnych i negatywnych stron patriotyzmu: o złożoności standardów wartościowania u osób o różnym stopniu dystynktywności schematu JA. *Przegląd Psychologiczny, 46*, 4, 397–408.
- Karyłowski J. (1982). *O dwóch typach altruizmu*. Wrocław: Ossolineum.
- Kielar-Turska, M. 2000. Rozwój człowieka w pełnym cyklu życia. W: J. Strelau, (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki* (t. 1, s. 285–332) Gdańsk: GWP.
- Kobuszewska E. (1989). *O dwóch typach altruizmu w warunkach deindywidualizacji*. Nie opublikowana praca magisterska. Warszawa: Wydział Psychologii UW.
- Kobylińska, D. (2003). *Utajone (zlateryzowane) bodźce afektywne a świadomie formułowane sądy w warunkach wzbudzania standardów samokontroli*. Nie opublikowana praca doktorska. Warszawa: Wydział Psychologii UW.
- Kolańczyk, A. (1999). *Czuję, myślę, jestem: świadomość i procesy psychiczne w ujęciu poznawczym*. Gdańsk: GWP.
- Krzemionka, D. (1993). The self-distinctness and standards used in evaluating the similar and dissimilar partner. W: M. Jarymowicz (red.), *To know self – to understand others* (s. 134–147). Delft: Eburon.
- Kwiatkowska, A. (1999). *Tożsamość a społeczne kategoryzacje*. Warszawa: Wydawnictwo IP. PAN.
- Leary, M.R. (2005). Sociometer theory and the pursuit of relational value: Getting to the root of self esteem. *European Review of Social Psychology, 16*, 75–111.
- Leary, M.R., Tambor, E.S., Terdal, S.K., Downs, D.L. (1995). Self-esteem as an interpersonal monitor: The sociometer hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology, 68*, 3, 518–530.
- Leary, M.R., Haupt, A.L., Strausser, K.S., Chokel, J.T. (1998). Calibrating the sociometer: The relationship between interpersonal appraisals and state self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology, 74*, 5, 1290–1299.
- LeDoux J. (1999a). Mózgowe interakcje poznawczo-emocjonalne. W: P. Ekman, R.J. Davidson (red.), *Natura emocji: podstawowe zagadnienia* (s. 190–197). Gdańsk: GWP.
- LeDoux, J. (1999b). Stopień kontroli nad emocjami zależy od rodzaju systemu reakcji. W: P. Ekman, R.J. Davidson (red.), *Natura emocji: podstawowe zagadnienia* (s. 231–239). Gdańsk: GWP.
- LeDoux, J. (1999c). Stopień kontroli nad emocjami zależy od rodzaju systemu reakcji. W: P. Ekman, R.J. Davidson (red.), *Natura emocji: podstawowe zagadnienia* (s. 231–239). Gdańsk: GWP.
- LeDoux, J. (2000). *Mózg emocjonalny*. Poznań: Media Rodzina.
- MacDonald, G., Leary, M.R. (2005). Why does social exclusion hurt? The relationship between social and physical pain. *Psychological Bulletin, 131*, 2, 202–223.
- Murphy, S.T., Zajonc, R.B. (1994). Afekt, poznanie i świadomość: rola afektywnych bodźców poprzedzających przy optymalnych i suboptymalnych ekspozycjach. *Przegląd Psychologiczny, 37*, 261–299.
- Obuchowski, K. (2000). *Człowiek intencjonalny, czyli o tym jak być sobą*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Piaget, J. (1966). *Studia z psychologii dziecka*. Warszawa: PWN.
- Rafalska A. (2000). *Typy orientacji prospołecznej a przejawy niepokoju o obiekty bliższe i dalsze w warunkach zagrożenia bądź neutralnych*. Nie opublikowana praca magisterska. Warszawa: Wydział Psychologii UW.
- Rajchert, J. (w druku). Czy reakcje emocjonalne młodzieży na odrzucenie i akceptację interpersonalną mogą być regulowane wyodrębnieniem schematu Ja z My? *Psychologia Społeczna, 2*.
- Reykowski J. (1975). Osobowość jako centralny system regulacji i integracji zachowania człowieka. W: T. Toma-

- szewski (red.), *Psychologia* (s. 762–825). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Reykowski, J. (1985). Standardy ewaluatywne: geneza, zasady funkcjonowania, rozwój (zarys modelu teoretycznego). W: A. Gołąb, J. Reykowski (red.), *Studia nad rozwojem standardów ewaluatywnych* (s. 12–49). Wrocław: Ossolineum.
- Reykowski, J. (1986). *Motywacja, postawy prospołeczne a osobowość*. Warszawa: PWN.
- Reykowski, J. (1990). Rozwój moralny jako zjawisko wielowymiarowe. W: J. Reykowski, N. Eisenberg, E. Staub (red.), *Indywidualne i społeczne wyznaczniki wartościowania* (s. 33–58). Wrocław: Ossolineum.
- Rutkowska D., Szuster, A. (2003). Operowanie pojęciami wartościującymi w warunkach wzbudzenia automatycznego vs. refleksyjnego systemu wartościowania u osób o różnym stopniu ukształtowania standardów pozaosobistych. *Studia Psychologiczne*, 41, 107–131.
- Strack, F., Deutsch, R. (2004). Reflective and impulsive determinants of social behavior. *Personality and Social Psychology Review* 8, 3, 220–247.
- Szuster, A. (2002). Orientacje prospołeczne a preferowanie wartości (w kategorii Shaloma Schwarz) W: M. Lewicka, J. Grzelak (red.), *Jednostka i społeczeństwo* (s. 199–215). Gdańsk: GWP
- Szuster, A. (2005). *W poszukiwaniu źródeł i uwarunkowań ludzkiego altruizmu*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu PAN.
- Szuster-Zbrojewicz, A. (1988). Z badań nad związkami podobieństwa/odrębności JA-INNI z gotowością do egzocentrycznego angażowania się w sprawy pozaosobiste W: M. Jarymowicz (red.), *Studia nad spostrzeganiem relacji JA-INNI* (s. 199–233). Wrocław: Ossolineum.
- Twenge, J.M., Catanese, K.R., Baumeister, R.F. (2002). Social exclusion causes self-defeating behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 3, 606–615.
- Twenge, J.M., Catanese, K.R., Baumeister, R.F. (2003). Social exclusion and deconstructed state: Time perception, meaningless, lethargy, lack of emotion, and self-awareness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 3, 409–423.
- Wolak, K. (1993). Cognitive self-distinctness and effectiveness of emotional control training. W: M. Jarymowicz (red.), *To know self – to understand others* (s. 61–77). Delft: Eburon.